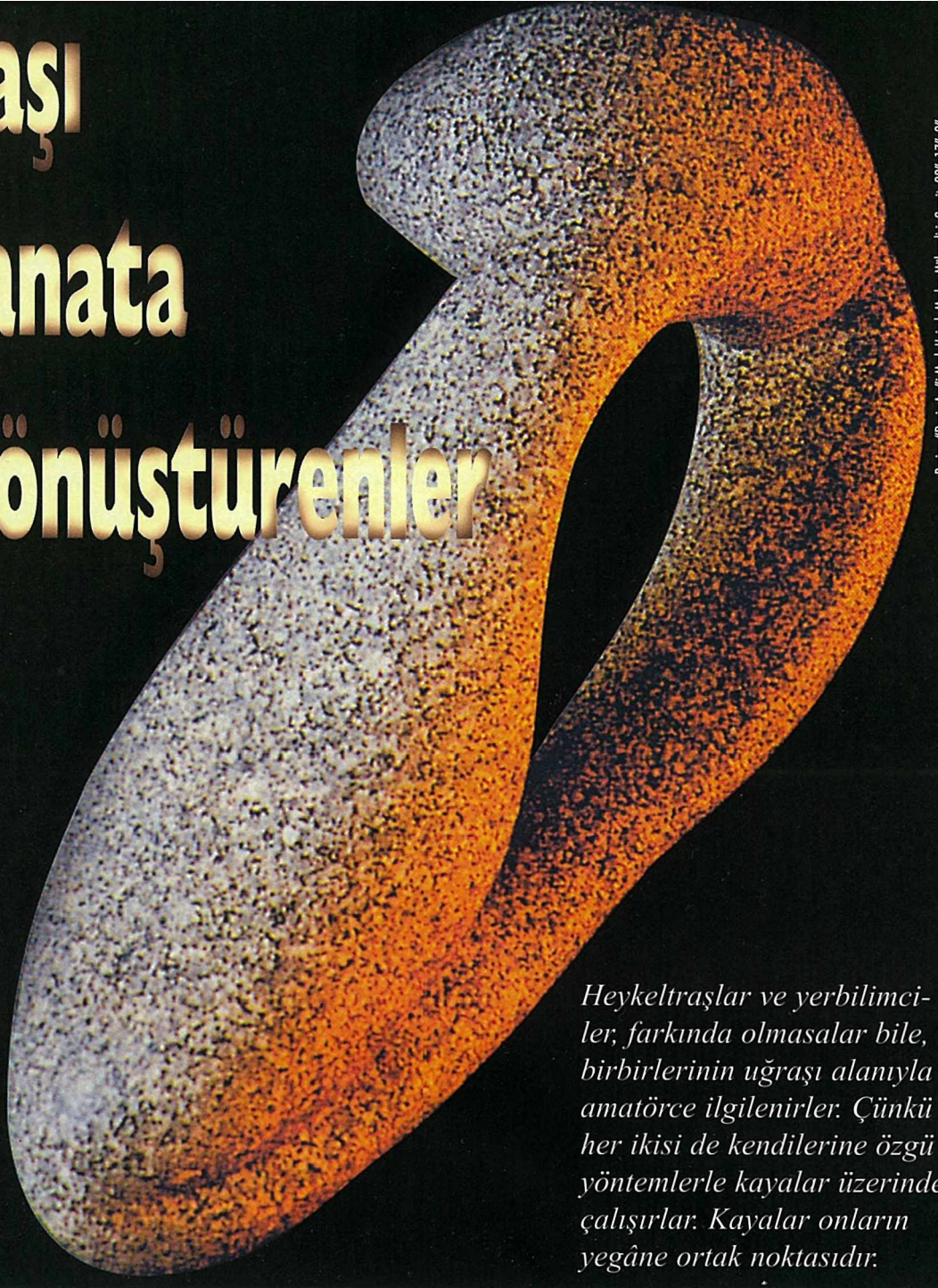

Taşı

Sanata

Dönüştürenler

Resim: "Deniz Apı" Hank Hesel, Maden Mühendisi, Gami, 28"x17"x9"

Heykeltıraşlar ve yerbilimciler, farkında olmasalar bile, birbirlerinin uğraşı alanıyla amatörce ilgilenirler. Çünkü her ikisi de kendilerine özgü yöntemlerle kayalar üzerinde çalışırlar. Kayalar onların yegâne ortak noktasıdır.

Dünya üzerinde yaşayan insanlar dağlarla ve onları oluşturan kayalarla ilgilenmekten hoşlanır, adeta onlarla içiçe yaşarlar. Ancak her insan, kayaları sadece bir kaya olarak, olduğu gibi görmekte ve buna göre davranmaktadır. Bazılarına göre kayalar, sadece yeryüzü üzerindeki birtakım çıkıntılar şeklinde algılanırken; diğer bazılarına göre ise kaya-

lar, ilahi varlıkların efsanevi veya ruhani görünümleri ya da içsel duyguların birer ifadesidir. Ancak iki grup insan, çoğunluktan farklı olarak, dağların ve kayaların kendilerine ne anlatmak istediğini çok iyi bilmektedir.

Dağlar, bir yerbilimciye göre cevaplanmamış birtakım soruların sabit kaynaklarıdır. Dağlar neden oradadır? Neden böyle şekillen-

mişlerdir? Ne kadar zamanda aşınıp gideceklerdir? Bunlardan ne gibi doğal kaynaklar üretilebilir?

Bir heykeltıraşa göre kayalar, gerek yaratıcılık için ilham kaynağı ve gerekse de pratik birer malzeme kaynağıdır. Heykeltıraş şu soruların cevabını arar: Bu kayadan neyi oyup çıkartabilirim? Bunun gücü nerededir? Ruhunu nerededir? Düşüncelerimi şekillendirmek için

hangi araçları kullanmalıyım? Taş ne şekil alacaktır?

Heykeltıraşlar ve yerbilimciler, genelde bir tek ortak noktaya sahiptirler. Herbiri, bir diğerinin ihtisas alanına müdahale etmeyi düşünmez. Bununla birlikte, her ikisi de birbirlerinin uğraşı alanlarıyla çoğunlukla amatör olarak ilgilenir. Herhangi bir yerbilimcinin çalışma ortamına baktığınızda, pek çok taş ve minerali birarada bulursunuz. Bu taşlar ve mineraller, ya jeolojik anlamları için ya da yerbilimciden dinleyebileceğiniz hikayeleri için oradadır. Aynı zamanda, belirli bir rengin veya şeklin üzerinde göz gezdirdiğinde hissedilen duygusal tatmin için oradadırlar. Şimdi de herhangi bir taş heykeltıraşının raflarındaki kaya ve mineral referanslarına ve jeoloji kitaplarına bir göz atalım. Bir heykeltıraşla konuştuğunuzda, tartışma hemen hammadeye, onun özelliklerine ve uygunluğuna yönelecektir.

Matthew Spender'in Within Tuscany isimli kitabında söylediği gibi, "...öyle ki, heykeltıraşlar taştan oyup çıkardıkları ile değil de taşın kendisi ile zihinlerini meşgul ederlerken, taş ocaklarında çalışan zanaatkarlar ise, taşın kendisini değil, ancak dağın bütününe düşünürler. Her durumda söz konusu olan, o yüce ihtiras için değersiz hırsların ayıklanmasıdır."

Taşı Oyup Şekillendirmek

Kaya ile taş arasındaki fark nedir? Taş işleyiciliğimin ilk yıllarında, yaşlı bir uzman heykeltıraş ile granitin şekillendirilmesi üzerine bir makale için röportaj yapmıştım. Röportajım esnasında, "kaya" kelimesini kullandığım her an için sert bir şekilde uyarılmıştım. Röportajımın sonunda ise aradığım cevabı bulmuştum. Kaya, hali-

hazırda dağa birleşik bir durumdaydı. Bir kere ait olduğu yerden oynatıldığında "taş" olmaktaydı. Diğer taraftan, bir defasında da bir süstaşı satıcısı bana kayanın bedava olduğunu, ancak taşın bir pound ağırlığının ise bir dolar ettiğini söylemişti.

Uluslararası platformda on ana taş tipi işlenmektedir. Taşın bol bulunduğu yerlerde, yerel sanatkarlar için onu işlemek, bir alışkanlık ve aynı zamanda bir gelenektir. Onlar taş diğer yerlerdeki yerbilimcilerin veya heykeltıraşların kullandığı isimlerden farklı şekilde adlandırabilirler. Bunun da ötesinde, jeolojik isim ile taş satıcılarının kullandıkları isimler bile birbirinden farklı olabilmektedir.

Taşlar, sertliklerine göre kabaca sıralandıklarında, yumuşak taşlar (talk, jips, arduvaz, klorit), orta sertlikteki taşlar (mermer, kireçtaşı, kumtaşı, serpantin) ve sert taşlar (granitler ve bazaltlar) şeklinde tanımlanırlar. Sizin de hayal edebileceğiniz gibi, bu taş türleri çok değişik sertliklere sahiptirler.

Yumuşak taş çalışan heykeltıraşlar arasında da belirgin bir ayrılık vardır. Taş heykeltıraşları arasındaki esas ayrılıklar, bunların ihtiyaç duydukları aletlerin tiplerinden kaynaklanır. Yumuşak taş çalışanlar, el araç-gereçleri kullanmayı ve taşa el ile dokunmayı tercih ederlerken, sert taş çalışanlar daha güçlü aletlere ihtiyaç duyarlar. Gerçekte bu aletlerin teknolojisi, taşın kendisi kadar önemli bir hal almaktadır.

Taşın Seçilmesi

Sanatçının bir parça sanat yaratmak için kullandığı taşın seçimi, pek çok değişkene bağlıdır; parçayı çalışmak için gerekli aletlerin uygunluğu, taşın rengi, tabakalanması, yapraklanması, zayıflık düzlemleri, yabancı kayaç parçacıklarına ait kapanımlar, heykelin duracağı en son yer ve sanatsal konu. Sanatçının sahip olduğu aletler, işlenecek taşın sertliğini büyük ölçüde belirlemektedir. Örneğin, talk ve jips, herhangi bir hırdavatçı dükkanında rahatlıkla bulunabilecek olan bıçaklar, törpüler ve oyuncu araçlarla işlenebilir. Bununla birlikte, orta sertlikteki taşlar daha iyi sertleştirilmiş taş kesikleri ile yüksek kaliteli törpüleri ve delicileri gerektirmektedir. Bazaltların ve granitik kayaların büyük bir kısmını kapsayan sert kayalar, taşı etkin şekilde koparabilmek için elmas başlıklı, güçlü aletlerin kullanımını gerektirir. Üstelik, daha sert taşların ve daha güçlü aletlerin kullanılması, geniş bir atelye, iyi bir havalandırma, daha büyük ve gürültülü ekipmanları

"Jeolog",
Biu Laprade,
Jeoloji Mühendisi
Siyah Mermer
14"x8"x6"

da beraberinde getirmektedir.

Taşın rengi, sanatçının vermeye çalıştığı biçim açısından oldukça önemlidir. Bazalt, norit veya labradorit, klorit ve Belçika mermeri gibi taşların koyu gri renkleri, izleyenlere gizemi ve gücü hissettirmektedir. Bu tip etkilerin en iyi biçimde hissettirilebildiği yapıtlar; Isamu Noguchi'nin heykelleri veya Maya Lin'in Washington D.C.'deki Vietnam Gazisi Askerler Anıtı'dır. Benzer şekilde, Carrara mermerinin dikkat çekici beyazlığı da barış, uyum ve saflık gibi duyguları çağırır. Oniks mermerinin bazen saf ve bazen de karışık, değişik parlak renk tonları, insanı hayrete düşürücü etkiler yaratabilir. Bu taşın özellikle yarı şeffaf türleri incecik işlenip de ışığın taş içinden parıldayarak geçişine izin verildiğinde bu etki sağlanmış olur. Zimbabve'deki Shona Kabilesi'ne ait olan serpantin heykeller, dalgah ve alacalı renklere sahip olmalarıyla, dünyanın en çarpıcı taş tasarımları arasında yer alır.

Düzlemsel olan veya olmayan tabakalanma da taşın rengi kadar önemli bir role sahiptir. Tabakalanmanın taşın ham halinde belirgin olması durumunda bu, sanatçının kafasındaki fikri taş üzerinde çalışabilmesi açısından avantaj olabilir. Tabakalanma, sedimanter veya volkanik yığılmanın ürünü olabildiği gibi, foliasyon ve gnayslaşma gibi metamorfik süreçlerin sonucunda da gelişebilir. Bununla birlikte, çoğu durumda, tabakalanmanın detayları, sanatçının 400 gritlik ıslak/kuru aşındırma kağıdını kullanarak taşı parlatmaya başladığı ana kadar fark edilemeyebilir. Bu noktada sanatçı, elde ettiği görünüm ile sınışıp kahr. Eğer elde ettiği görü-

"Başlıksız", Ron Geitgey, Endüstriyel Mineralog. Siyah kireçtaşı kaide üzerinde manyezit mermeri her iki taş da İngiliz Kolombiya'dan getirilmiştir, kaidesiyle birlikte 16" yüksekliktedir.

nüm göze hoş görünüyorsa, sanatçı görünümün bu şekilde planlandığını da söyleyebilir. Yok eğer çalıştığı parça ile çelişirse, onun için sanatsal nesnenin ötesinde birşeydir bu.

Herhangi bir ücretli işte veya bir başka önemli işte çalışırken çoğu heykeltıraşlar, tabakalanmanın çalışmanın sanatsal değerini azaltmayacağı, masif bir taş seçmeye çalışırlar. Tabakalanmanın olumsuz yanı, katmanlar veya foliasyonlar boyunca zayıf düzlemlerin gelişebilmesidir. Bu tip düzlemler, özellikle taş için iyi bir para-

ödenmiş olduğunda veya heykel tam bitmek üzereyken, taş yarılıp, parçalandığında bütün işi boşa çıkarmış olurlar ve bu durum jeolojik anlamda alınacak pahalı bir derstir. Sanatçı, kafasında herhangi bir model olmaksızın taş üzerinde doğrudan çalıştığında, bu tip düzlemlerin yaratacağı olumsuz durumlar karşısında, tasarımını çalışmasının ortasında değiştirebilir ve genellikle de tatminkar sonuçlara ulaşır. Fakat ücretli işe ait bir parçayı çalışıyorsa, muhtemelen işe yeniden başlamalıdır ve bu sefer daha dikkatli seçilmiş bir taş parçasıyla başlayacaktır.

Heykelinde detay yaratmaya uğraşan bir sanatçı için tane boyu kritik öneme sahiptir. Genç olarak bir mermerin veya bir granitik taşın daha küçük ve daha tıknaz tane boyulu olması, heykeltıraşa daha detaylı çalışma olanağı sağlar. Bu arada şuna dikkat edilmelidir ki, daha büyük bir tane boyu, konunun kendisine ait olan düşünceyi değiştirip, başka bir düşünceye de dönüştürebilir.

Kayaçta varolan kapanımlar bazı durumlarda çalışılan parça için bir avantaj olabilir. Örneğin, çalışılan bir figürün gözlerinin yakınında bulunan koyu renkli kapanımlar sanatçı için avantajdır. Fakat genel anlamda ifade etmek gerekirse, bu tip kapanımlar çalışma için birer engeldir. Örneğin jipslerdeki çamur cepleri genellikle cansıkıcı şeylerdir. Çünkü kayacın içine işlediğinde sonradan düzleştirilmesi gereken çukurluklar bırakır ve jipsin şeffaf parçaları içinde görünürler. Yabancı kayaç parçacıkları, zenginleşmeler ve pirit mineralleri, sadece eğer sanatçı bunları bitirmiş olduğu yüzey üzerine stratejik olarak yerleştirebilecek kadar şanslı

"Los Valles del Peru", Bill Laprade, Jeoloji Mühendisi Kireçtaşı,
20"x20"x5"

ise yararlıdır ve heykelin bir bölümünü detaylandırır. Yine de, bunlar çoğunlukla taşın kıymetini azaltan öğelerdir.

Bitirilmiş heykelin yerleştirilmesi işlemi de taşın tipinin seçilmesinde önemli bir faktördür. Eğer yapıt açık havada kalacaksa, doğanın kaprislerine karşı dirençli olmalıdır. Bu gibi durumlarda taşın yoğunluğu ve porozitesi gözönünde bulundurulması gereken kritik parametrelerdir. Granitik kayalar, bazaltlar ve çoğu mermerler gibi sert taşlar, açık havada kullanmak için uygun taş türleridir. Talk, jips ve klorit gibi daha yumuşak taşlar, neredeyse her zaman kapalı ortamlarda kullanılırlar. Kumtaşı, kireçtaşı, arduvaz ve serpantin gibi orta sertlikteki taşlar, nitelikleri yönünden oldukça değişkendir. Bunlar taştan taşaya veya ocaktan ocağa değişebilecekleri gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. Orta sertlikteki bu tip taşlar için, suya karşı direnci arttırmak amacıyla kaplama malzemelerinin kullanılması sık başvurulan bir yöntemdir ve iyi sonuçlar vermektedir.

Heykelin konusu, seçilecek

olan taşın tipinin belirlenmesinde yardımcı olur. Taş, sanatçının açığa vurmak istediği duygunun iletilmesinde önemli bir role sahiptir. Örneğin, Henry Moore'un Paris'de (Fransa) UNESCO binasındaki "Reclining Nude" (Uzanan Çıplak) isimli yapıtı, boşluklu bir traverten mermerinin ne kadar dramatik olabileceğini göstermektedir. Her bir taş tipinin kendisine özgü karakteristikleri bulunduğu, sanatçı doğru fiziksel özellikleri seçebilir ve böylece taşı bir parça sanata dönüştüren duygusal nitelikleri açığa vurur.

Konunun Seçilmesi

Acaba sanatçılar, zihinlerinde önceden tasarlamış oldukları düşüncelere uygun taşı mı seçerler, yoksa önce taşı bulup, düşüncelerini sonradan mı formüle ederler? Her durumda verilecek cevap "evet" olacaktır. Çoğu taş heykeltıraşı halihazırda her iki duruma da uygun olarak çalışırlar. Bir fikre sahip olan veya kendisine bir görev verilmiş olan sanatçı, öncelikle fikrini biçimlendirebileceği uygun fiziksel özelliklere, boyutlara ve şekle sahip taşı bulmalıdır. Aradığını hemen bulabildiği gibi, diğer taraftan istediği taşı bulabilmesi, mevcut pek çok taş türünün uzun süre gözden geçirilmesinden sonra da mümkün olabilmektedir. Aranılan taş, sanatçının ihtiyaçlarına cevap verecek özel niteliklere sahip olmak üzere taş ocaklarına da sipariş edilebilir.

Bazı durumlarda, sanatçılar, sanatı zaten kendi içinde hapsolmüş, ilginç şekilli bir taşla karşı-

laşırlar. Bu şekil, hali hazırda bakışları ilk anda üzerine toplayacak kadar çarpıcı olabilir. Buna rağmen taşın içinde saklı olanı biçimlendirmek, haftalar veya aylar alabilir. Heykelin zihinde tasarlanan konusunu dile getirme yöntemlerinden birisi, ham taşı olduğu yerde bırakmaktır ki bu, sanatçıların çoğunlukla esgeçtiği bir durumdur. Bazı durumlarda zihinde bir şimşek çakar ve hemen sonrasında konunun ana hatları biçimlendirilir, sonrasında ise taş parçacıkları havada uçuşmaya başlar.

Şekil özetlerini yaratırken, konularımı çoğu zaman dalma-batma olayı ve depremler gibi jeolojiyle ilgili konulardan seçerim. En son kişisel heykelim olan "Jeolog", ben yeryüzünü bir jeolog olarak hissediyorum düşüncesini somutlaştırmaktadır. Heykel, siyah renkli fosilli mermerden yapılmıştır ve Dünya gezegeninin jeoloğun göğsüne yapışık olduğu bir figürdür. Bu şekil, dünyadaki bütün jeologların dünyayı anlamak için onunla kurdukları yakın ilişkiyi ve yürüttükleri birlikteliğin anlamını ifade etmektedir.

Çeviren: Okan ZİMLİTOĞLU

Jeoloji Yüksek Mühendisi, MTA, Maden Etüt Dairesi

William T. Laprade

2308 Nob Hill Ave. North, Seattle, Wash. 98109

Bill Laprade, Seattle'daki bir jeoteknik ve çevre danışmanlık şirketi olan Shannon & Wilson, Inc.'da başkan yardımcısı unvanıyla çalışan bir jeoloji mühendisidir ve 1973 senesinden beri esasen Pacific Northwest'da olmak üzere mesleğini icra etmektedir.

Taş işlemeceğine 1969 senesinde başlamış olup, yarı heykel sergilerinde 28 eseri sergilenmiştir ve muntazam ücretli işlere de bakmaktadır. Dört yıldır da Sculpture Northwest dergisinde "The Stone Column" başlığı altında yazmaktadır. *Geotimes*, July 1998, 20-23